

نقد و بررسی پدیده خود شی انگاری زنان بر اساس آیات سوره نور

سکینه طالبی زاده^۱

چکیده

خود شیء انگاری به معنای تبدیل و در نظر گرفتن چیزی که کالا و ابزار نیست، به عنوان یک کالا یا شیء قلمداد شود. شیء انگاری در مفهوم وسیع تری به معنای بهره کشی از فردی به عنوان یک کالای اقتصادی یا هر شیء دیگر بدون در نظر گرفتن شخصیت یا شأن او است. رفتار ابزاری بخشی از مردان جامعه با زنان، موجب شده برخی زنان نگاه شیء انگارانه دیگران به خود را بپذیرند و خود را یک شیء جنسی تلقی کنند، اما شیء انگاری زنان در مکتب فلسفی زن گرایی و شاخه های منشعب شده از آن، بسیار مهم و مورد توجه است. بسیاری از زن گرایان، شیء انگاری جنسی زنان را تأسف آور قلمداد می کنند و آن را یک عامل مهم در نابرابری جنسیتی می دانند. پژوهش حاضر به هدف تبیین نقد و بررسی پدیده خود شیء انگاری زنان بر اساس آیات سوره نور به روش توصیفی و تحلیلی به نقد و مطالعه این عارضه در سوره نور پرداخته و سپس راهبردهای قرآنی جهت مواجهه با آن را جستجو کرده است. یافته های تحقیق بیانگر آن است: شیء انگاری باعث کاهش اعتماد به نفس زنان می شود. سوره نور آیه ۳۱ با دستور به پوشش به این معضل پاسخ داده است. از عواقب شیء انگاری اضطراب، نقص عملکرد جنسی و از بین بردن اختیار زنان و تن دادن به زناست که خداوند متعال در سوره نور با امر به ازدواج و دوری از تبرج و زنا سلامت جنسی زنان را تضمین نموده است.

کلید واژه ها: آیات سوره نور، خود شیء انگاری، زنان، نقد و بررسی.

۱. دانش آموخته سطح ۲، مدرسه علمیه فاطمیه (سلام الله علیها).

مقدمه

ابزارانگاری و خود شی انگاری زن واقعیتی اجتماعی است که زن را صرف نظر از شخصیت و هویت او، به عنوان ابزار جنسی برای لذت جویی مورد توجه قرار می دهد. این نوع نگاه به زن زاییده عوامل مختلف اجتماعی، فرهنگی و روانشناختی است.

در زمینه تاریخچه نظریه خود شی انگاری باید گفت، کمتر از بیست سال پیش فردریکسون و رابرتز نظریه شیء انگاری را به عنوان چهارچوبی برای درک بهتر تجربیات و خطرات روان شناختی مطرح کردند که زنان جامعه ای با آنها روبه رویند که در فرهنگ آن جامعه بدن زن همیشه هدف نگاه، ارزیابی و کالاشدگی قرار می گیرد.

نظریه شیء انگاری که فردریکسون و رابرتز در سال ۱۹۹۷ مطرح کردند، در اصل، ترکیب و بیان رسمی بسیاری از دیدگاههای متفاوت و پژوهشهای مختلف درباره شیء انگاری جنسی زنان است که چهارچوبی رسمی و متمرکز برای پژوهش در خصوص پیامدهای زندگی در یک محیط فرهنگی است که زن را کالایی جنسی در نظر می گیرد؛ جامعه ای که دختران و زنان را وادار می کند که خود را به عنوان کالایی جهت ارزیابی بر اساس ظاهر خود تصور کنند. در سالهای اخیر نظریه شیء انگاری جنسی توجه بسیاری از پژوهشگران و بخش ها و دپارتمان های پژوهشی دانشگاه های مختلف در جهان را به خود جلب کرده است.^۱

با توجه به آسیب های اجتماعی این اختلال، لازم است در یک مکتب جامع نگر همچون آموزه های وحیانی اسلام مطرح شود و به نقد آن پرداخته شود. پژوهش حاضر با روش توصیفی و تحلیلی به نقد این عارضه بر اساس سوره نور پرداخته است. سوره نور در حقیقت می توان سوره پاکدامنی و عفت و مبارزه با آلودگیهای جنسی دانست، چرا که قسمت عمده دستوراتش بر محور پاکسازی اجتماع از طرق مختلف از آلودگی های جنسی دور می زند.

^۱. گروه پژوهشی اندیشکده آرمان، زنان زندانی، ص ۶۹.

تحقیق حاضر به هدف نقد و بررسی پدیده خود شی انگاری زنان بر اساس آیات سوره نور پاسخگوی سوالات ذیل است:

۱- نظریه خود شی انگاری چگونه نظریه‌ای است؟

۲- نقد و بررسی پدیده خود شی انگاری زنان بر اساس آیات سوره نور چگونه است؟

در زمینه خود شی انگاری زنان براساس تحولات جامعه پژوهش‌های متعددی صورت گرفته است. از جمله کتاب «زنان زندانی»، نویسنده محمدرضا پیرهادی (۱۴۰۳) در این کتاب به بررسی چند لایه خشونت، تبعیض آزار علیه زنان در جوامع مختلف به ویژه عوامل خود شی انگاری زنان پرداخته است.

مقاله با عنوان «خودشی انگاری زنان و نقش خود مراقبتی معنوی با الهام از تعبیر قرآنی یوم الحساب در درمان آن»، نوشته جواد ایروانی و همکاران (۱۴۰۳) نویسنده در این پژوهش به بررسی پدیده خودشی انگاری زنان با الهام از تعبیر قرآنی یوم الحساب پرداخته است.

مقاله با عنوان «تحلیل انتقادی خودشیء انگاری زنان و راهکارهای قرآنی مواجهه با آن»، نوشته بی بی حکیمه حسینی دولت آباد و سیده جمیله هاشم نیا (۱۳۹۸) در این مقاله به راهبردهای عملی قرآن برای پیشگیری و درمان آن، هویت بخشی به زن بر اساس الگوسازی از او برای تمام بشریت، تأکید بر تساوی جایگاه عبودی و ظرفیت تکاملی زن و مرد، کنترل و محدود ساختن گرایش های بدنی و غریزی پرداخته است. اما مقاله حاضر در صدد است به نقد و بررسی پدیده خود شی انگاری زنان بر اساس آیات سوره نور بپردازد.

۱- مفهوم خود شی انگاری

واژه objectification، در لاتین به معنای شیء انگاری است. شیء انگاری را می‌توان از کلمات ابزاری سازی و کالاسازی هم استفاده کرد؛ ولی بهترین معادل در زبان فارسی برای کلمه لفظ شیء انگاری جنسی است. بدین جهت شیء انگاری به معنای تبدیل و در نظر گرفتن چیزی که کالا و ابزار نیست، به عنوان یک کالا یا شیء شیء انگاری جنسی زمانی رخ می‌دهد که بدن زن

بخشی از بدن زن یا کارکردهای جنسی زن از کل وجود پیچیده او جدا شود و با آن به عنوان تنها یک شیء با هدفی برای نگاه کردن به دست آوردن یا لمس کردن رفتار شود.^۱

همچنین بیان شده خودشی انگاری جنسی و شی انگاری جنسی، چنان که از نامشان پیداست از انگاره فرد نسبت به خود و یا دیگری ناشی می‌شود از این رو تبیین مفاهیمی چون شی انگاری جنسی و مانند آن به تعریف انگاره نیارمند است؟ انگاره به بیای کوتاه، صورت خیالی دارای قدرت است. مراد از داشتن قدرت مؤثر بودن آن است.^۲

۳- تبیین نظریه خود شی انگاری

خود شی انگاری را می‌توان نوعی خود انگاره قلمداد کرد که اثبات این مدعا و ارتباط بین این مفاهیم از طریق واکاوی و تبیین آن آشکار خواهد شد، خود انگاره تصویر بیش و کم پایدار را چه صورت ساحت و شانی از خود است. تصویری کامل یا ناقص روشن یا مبهم مطابق واقع یانه. تصویر بیش و کم پایدار از خویش اگر از سادگی فراتر رود و چنان فربه و برجسته شود که خود را هضم کند و آن گاه به جایی خود بنشیند انگاره فرد از خود شکل می‌گیرد. انگاره فردار خود نقاشی آواز خود است نه به سادگی یک تصویر بلکه به مثابه الگو و مدل که فرد با آن خود را باز می‌خواند.

در فرایند خودشی انگاری و شی انگاری جنسی نیز تصویر و نقاشی ذهنی فرد از خود در واقع یک شی یاشی جنسی است که از طریق برجسته سازی ساحت و جنسیت در ذهن فرد ابعاد مختلف شخصیتی اوهضم شده و تنها این در ساحت در ذهن وفکرش باقی می‌ماند.^۳

غالب مطالعات انجام شده در این موضوع، خودشی انگاری را نشان دهنده درک شخص از خود بر اساس ظاهر جنسی و بدنی معرفی می‌کنند، خودشناسی و خود آگاهی نادرست به عنوان

^۱. گروه پژوهشی اندیشکده آرمان، زنان زندانی، ص ۶۶.

^۲. هاشم نیا و همکاران، خود شی انگاری زنان و نقش خود مراقبتی معنوی با الهام از تعبیر قرآنی بوم الحساب، ص ۲۵.

^۳. همان.

مهم ترین عامل بروز این پدیده مورد توجه قرار گرفته است، اما لازم است این ویژگی به عنوان انعکاس از دست دادن صفات انسانی نیز ملاحظه شود. به عبارت دیگر عامل ایجابی خودشی انگاری، همان درک بدنی و جسمی شخص از خویش است. عامل سلبی که کمتر به آن توجه شده و خروج از هویت انسانی و از دست دادن برخی مؤلفه‌های آن است و طبق تحقیقی که تالمون دیکنز برگ انجام داده و مؤلفه دیده نشدن و مورد بی توجهی قرار گرفتن و عزت نفس پایین، از عوامل اصلی پیدایش حالت خودشی انگاری در افراد است و از علائم بروز آن می توان شرم از بدن خود و شیء پنداشتن بدن را نام برد، بر اساس این پژوهش، افرادی که کودکی با آنان بدرفتاری شده و افرادی که در هر سنی به آنها تجاوز جنسی یا فیزیکی یا هر دو شده است. به میزان بیشتری نسبت به دیگران دچار عزت نفس پایین اند و مورد بی توجهی واقع شده اند و نتیجه خودشی انگاری در این گونه افراد بروز و ظهور بیشتری دارند.^۱

۳- نقد و بررسی پدیده خودشی انگاری زنان بر اساس آیات سوره نور

براساس تبیین نظریه مذکور عوامل ذیل موجب خودشی انگاری زن گردیده است. مهم ترین نقدهای وارده بر این نظریه بر اساس سوره نور نگاشته شده است :

۳-۱- کاهش عزت نفس

چنانکه بیان شد در نظریه خودشی انگاری زنان طبق تحقیقی که تالمون دیکنز برگ انجام داده و مؤلفه دیده نشدن و مورد بی توجهی قرار گرفتن و عزت نفس پایین، از عوامل اصلی پیدایش حالت خودشی انگاری در زنان است.^۲

بر اساس آیات مبارکه سوره نور حجاب اسلامی بالا بردن حس عزت نفس زنان را بر مبنای احترام خاص تضمین می کند و روشن می کند که چگونه حجاب می تواند حس زیبایی عمیق تر و سالم تری را پرورش دهد. خداوند متعال در سوره نور پوشش زنان را جهت حفظ حریم خصوصی آنان این گونه ترسیم کرده است:

^۱. حسینی و همکاران، تحلیل انتقادی خودشی انگاری زنان و راهکارهای مواجهه با آن ، ص ۵.

^۲. همان.

الزَّانِيَةُ وَالزَّانِيَ فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلْيَشْهَدْ عَذَابُهُمَا طَائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ؛ هر یک از زنان و مرد زناکار را صد تازیانه بزنید، و نباید رأفت (و محبت کاذب) نسبت به آن دو شمارا از اجرای حکم الهی مانع شود اگر به خدا و روز جزا ایمان دارید! و باید گروهی از مؤمنان مجازات آندورا مشاهده کنند.

امام صادق (علیه السلام) نیز در اثر وضعی زنا فرمودند: «أَوْحَى اللَّهُ إِلَى مُوسَى ... لَا تَزْنُوا فَتَزْنِي نِسَاؤُكُمْ وَمَنْ وَطِئَ فَرْشَ امْرِئٍ مُسْلِمٍ وَطِئَ فَرَّاشَهُ كَمَا تَدِينُ تَدَانُ»؛ خداوند به موسی وحی فرمود ... زنا نکنید که زنانتان زنا می‌دهند و هر که به همسر مردی مسلمان خیانت کند به همسرش خیانت کنند، که به هر دست بدهی از همان دست می‌گیری. علت شدت این مجازات این است که:

- عمل منافی عفت (زنا) نظام خانواده را فرو می‌پاشد.
- عامل پیدایش فرزندان نامشروع می‌شود که معمولاً این افراد تبدیل به جنایتکاران خطرناکی می‌شوند.
- رابطه فرزندان را با پدر واقعی مبهم و تاریک می‌کند و گاهی سبب سقط جنین و جنایاتی مانند آن می‌شود.
- عامل برخوردها و کشمکش‌های اجتماعی بین هوس بازان می‌شود.

۱. نور: ۲.

۲. محمدباقر، مجلسی، بحار الأنوار، ج ۷۹، ص ۲۷.

- عامل بیماری‌های مختلف آمیزشی و روانی می‌شود. (کشتن فرزندان و سقط جنین و جنایاتی مانند آن نیز از آثار شوم همین عمل است).

- رواج این عمل زشت در اجتماع، زنان را به کالایی جنسی تبدیل می‌کند، همان طور که این کار در عصر ما به برده‌داری نوین شهرت یافته و هر ساله میلیون‌ها زن در سراسر جهان برای این کار خرید و فروش می‌شوند.^۱

^۱. رضایی اصفهانی، تفسیر قرآن مهر، ج ۶، ص ۲۹۶ و ۲۹۷.

نتیجه

نتایج حاصل از تحقیق عبارتند از: شیءانگاری در مفهوم وسیع‌تری به معنای بهره‌کشی از فردی به عنوان یک کالای اقتصادی یا هر شیء دیگر بدون در نظر گرفتن شخصیت یا شأن او است. شیءانگاری باعث کاهش اعتماد به نفس زنان می‌شود. خداوند متعال در سوره نور آیه ۳۱ دستور اساسی به زنان می‌دهد که مواضع جنسی را از نگاه دیگران بپوشانند و زیورهای مخفی خود را برای نامحرمان آشکار نسازند. تا از اعتماد به نفس برخوردار شوند. خود شیءانگاری باعث اضطراب دائمی می‌گردد. سوره نور در آیه ۳۰ با دستور به زن به پوشش از دایره رقابت‌های ظاهری خارج می‌کند و تمرکز خود را به جای ظاهر بر شخصیت استعداد و ارزش‌های درونی معطوف می‌دارد که این امر به سلامت روان و کاهش اضطراب کمک می‌کند. خود شیءانگاری باعث نقص در عملکرد جنسی می‌شود که در سوره نور آیه ۳۲ زنان را به عفت دعوت می‌کند و در آیه ۶۰ عدم تبرج در برابر نامحرمان را عاملی برای حفظ فداست زن می‌داند. دین مبین اسلام هرگز به مردان اجازه نمی‌دهد با بکارگیری زن به عنوان کالا اختیار از او سلب کنند و با به تسخیر کشیدن جسم او به هر وسیله‌ای متمسک شوند. چنانچه در سوره نور با شدت مجازات برای زناکار بیان شده است.

منابع

• قرآن کریم

۱. ابن اثیر، ابن ابی المکرّم، **النهاییه فی غریب الحدیث**، تحقیق طاهر احمد الزاوی و محمود الطناحی، چاپ ۴، قم: موسسه اسماعیلیان، ۱۳۶۴.
۲. امین، نصرت بیگم، **تفسیر مخزن العرفان در تفسیر قرآن**، بی جا: بی نا، چاپ اول، بی تا.
۳. حسینی همدانی، محمد، **انوار درخشان در تفسیر قرآن**، چاپ اول، تهران: بی نا، ۱۴۰۴ ه.ق.
۴. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، **مفردات ألفاظ القرآن**، بیروت: دار الشامیة، چاپ اول، ۱۴۱۲ ه.ق.
۵. رضایی اصفهانی، محمد علی، **تفسیر قرآن مهر**، پژوهشهای تفسیر و علوم قرآن، قم: چاپ اول، ۱۳۸۷ ه.ش.
۶. قرائتی، محسن، **تفسیر نور**، تهران: مرکز فرهنگی درسهای از قرآن، چاپ اول، ۱۳۸۸ ه.ش.
۷. گروه پژوهشی اندیشکده آرمان، زنان زندانی، قم: دفتر نشر معارف، چاپ چهارم، ۱۴۰۴.
۸. متقی هندی، علاء الدین علی، **کنز العمال فی سنن الاقوال و الأفعال**، بی جا، بیروت: دار الکتب العلمیة، ۱۴۲۴ ق.
۹. مجلسی، محمد باقر، **بحار الأنوار**، بیروت: داراحیاء التراث العربی، بی جا، ۱۴۰۳.
۱۰. مکارم شیرازی و همکاران، ناصر، **مثالهای زیبای قرآن**، چاپ اول، قم: نسل جوان، ۱۳۸۲ ه.ش.
۱۱. مکارم شیرازی، ناصر، **تفسیر نمونه**، تهران: دار الکتب الإسلامیة، چاپ دهم، ۱۳۷۱ ه.ش.

مقالات

۱۲. حسینی و همکاران، "تحلیل انتقادی خود شی انگاری زنان و راهکارهای مواجهه با

آن"، نشریه اسلام، شماره ۲، ۱۳۹۸.

۱۳. هاشم نیا و همکاران، "خود شی انگاری زنان و نقش خود مراقبتی معنوی با الهام از تعبیر

قرانی یوم الحساب"، فصل نامه مشکوه، شماره ۳.